

Ks. dr hab. Bogdan Stańkowski
Instytut Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Społecznej
Akademia Ignatianum w Krakowie

Kraków, 22.03.2018

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Justyny Chwalińskiej.

Tytuł pracy: *Aspiracje życiowe młodzieży z rodzin ryzyka w nadzorze kuratora a oczekiwania rodziców.*

Promotor: prof. zw. dr hab. Bożena Matyjas.

Promotor pomocniczy: dr Małgorzata Wolska-Długosz

1. Struktura pracy doktorskiej i merytoryczna ocena części teoretycznej

Strona merytoryczna i formalna rozprawy doktorskiej jest odzwierciedlona w jej strukturze, zawierającej *Wstęp* i następnie podzielonej na 5 rozdziałów, z których pierwsze trzy mają charakter analiz teoretycznych, kolejny rozdział poświęcony został omówieniu założeń metodologicznych badań własnych, oraz ostatni zawiera wyniki badań empirycznych. Praca zawiera również podsumowanie i wnioski, streszczenie w języku polskim i angielskim, bibliografię oraz aneks. Dysertacja złożona jest ogółem z 271 stron.

W ogólnej ocenie struktury rozprawy Autorka zachowuje poprawny tok postępowania, wymieniając we wstępie cel pracy, a także w rozdziale metodologicznym problemy główne i problemy szczegółowe, wskazując jednocześnie na metodę, a właściwie metody postępowania w badaniach.

Pierwsza część wstępu do rozprawy zawiera dygresje osobiste oraz refleksje naukowe bez odniesień do literatury. Wskazane byłoby, aby we wstępie zostały zamieszczone motywy naukowe podjętego tematu, oraz jasno określone *novum* pracy, co bardziej potwierdzałoby zasadność podjętych rozważań. Ze wstępu dowiadujemy się również, że Autorka posiada doświadczenie w pracy

kuratora sądowego. Osobisty kontakt z rodzinami głęboko dysfunkcyjnymi, czy też z rodzinami ryzyka z pewnością mógł stać się dużym atutem przy pisaniu rozprawy, gdyż tego typu doświadczenie mogło przyczynić się do szerszego i wieloaspektowego spojrzenia na podjęte zagadnienie.

We wstępie autorka zaprezentowała wiodące teorie wykorzystane w recenzowanej pracy (teoria "społeczeństwa ryzyka" - Ulricha Becka, teoria mówiąca o spirali wsparcia Stanisława Kawuli, oraz teoria Ewy Solarczyk-Ambrozik odnosząca się do całożyciowego uczenia się). Wstęp opatrzony został również informacją na dotychczasowy cel pracy. W końcowej części wstępu autorka przedstawiła również dość skrótowo treść poszczególnych rozdziałów rozprawy.

W rozdziale I zatytułowanym: *"Rodzina ryzyka - jako środowisko kształtowania się aspiracji młodzieży*, zawarto analizę przemian współczesnej rodziny. Zdefiniowane zostały pojęcia: rodzina ryzyka, zwielokrotnione ryzyko oraz rodzina w kryzysie i rodzina dysfunkcyjna. Słusznie autorka stara się, aby najpierw nakreślić tło w jakim funkcjonuje młody człowiek, a dopiero później w kolejnym rozdziale przybliżyć czytelnikowi pogłębione rozważania dotyczące aspiracji życiowych młodzieży. Pani mgr Justyna Chwalińska z odczuwalną troską o losy współczesnej rodziny stara się przybliżyć symptomy najbardziej negatywne świadczące o kryzysie rodziny nowoczesnej. Opisane przez autorkę przemiany w funkcjonowaniu rodziny w nowej rzeczywistości społecznej (kohabitacja, konkubinat, samotne rodzicielstwo, rozwody, rodziny rozdzielone z powodu wyjazdów zagranicznych, związki pozamałżeńskie, tzw. rodziny rozszerzone, modele "wahadłowe" itd.) są niezaprzeczalne. Stają się one dla wielu młodych ludzi środowiskiem podstawowym, którego nie da się zastąpić, a które to środowisko w zróżnicowany sposób zaspokaja rodzące się potrzeby dorastających dzieci i adolescentów. Podjęte rozważania dotyczące rodziny w aspekcie jej dysfunkcyjności i patologii, wydają się być uzasadnione z uwagi na fakt, iż to właśnie środowisko życia młodzieży w znaczący sposób determinuje rozwój bądź jego brak w zakresie kształtowania aspiracji życiowych młodych ludzi i ich realizacji. Należy stwierdzić, że rozdział ten został napisany w oparciu o podstawową literaturę z wykorzystaniem publikacji najważniejszych badaczy

zajmujących się zagadnieniem rodziny.

W części teoretycznej dostrzega się niektóre wzmianki poczynione w odniesieniu do kuratora sądowego. Jednakże w perspektywie przyjętego tematu pracy i założonych celów, wskazanym byłoby, aby w omawianej części pracy dokonać wnikliwszego pogłębienia profilu kuratora sądowego.

Drugą kategorią badawczą zasygnalizowaną w rozprawie doktorskiej była młodzież. Autorka na kilku stronicach pracy przybliżyła najważniejsze kryteria wyodrębniania młodzieży jako kategorii społeczno-demograficznej. W dalszej części przytoczone zostały badania dotyczące młodzieży przełomu XX i XXI wieku. Można mieć pewien niedostyt po lekturze tychże rozważań, gdyż zabrakło w nich czołowych badaczy zgłębiających młodzież w perspektywie zagrożeń i niedostosowania społecznego (Z. Melosik, B. Urban, M. Konopczyński).

Drugi rozdział teoretyczny rozprawy doktorskiej porusza problem aspiracji życiowych młodzieży. Został on sporządzony w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu. W początkowych rozważaniach Autorka przybliżyła pojęcie aspiracji życiowych w ujęciu różnych autorów i z różnych punktów widzenia (psychologicznego, socjologicznego, pedagogicznego). Następnie omawia terminy pokrewne do "aspiracji", poziomy i rodzaje aspiracji oraz czynniki warunkujące aspiracje młodzieży. Rozważania zaproponowane na str. 35-55 sprawiają wrażenie kompilacji stworzonej na podstawie ujęć różnych autorów poruszających kwestię aspiracji życiowych młodych ludzi. Zabrakło w tym wszystkim pewnych kryteriów doboru i oceny stanowisk zaproponowanych autorów. Ważnym momentem w tych rozważaniach było opowiedzenie się Autorki i wybranie na potrzeby dalszych ustaleń metodologicznych klasyfikacji aspiracji młodzieży. Klasyfikacja zaproponowana przez Andrzeja Janowskiego stała się dla doktorantki inspiracją do opracowania podziału przyjętego w późniejszych rozważaniach, jednakże sam sposób motywacji przyjęcia wspomnianej klasyfikacji pozostawia pewien niedosyt: "*Z punktu widzenia autorki podział taki pozwolił na zobrazowanie problematyki w sposób jasny i interesujący (...)*" (str. 49).

W części teoretycznej dostrzega się brak wyartykułowanych na podstawie

literatury przedmiotu oczekiwań rodziców w stosunku do dzieci. Co prawda autorka wspomina o tym w rozdziale II, punkt 7: *Aspiracje młodzieży a oczekiwania rodziców*, ale są to tylko dwie strony tekstu, bez przytoczenia adekwatnych, pogłębionych opracowań dotyczących wspomnianego zagadnienia. Ów brak zarysowany na płaszczyźnie teoretycznej powoduje, iż Autorka w sposób nieostry formułuje cel badań (patrz część metodologiczna, str. 73). W celu teoretyczno-poznawczym spójnik "oraz" sugeruje, że łączone będą dwa wymiary - aspiracje życiowe młodzieży i oczekiwania rodziców. Natomiast temat pracy doktorskiej zawiera spójnik "a", który sygnalizuje czytelnikowi, że Autorce będzie zależało na wykazaniu pewnego porównania, na wskazaniu na wzajemny stosunek, na wzajemną zależność aspiracji życiowych i oczekiwań rodziców.

W rozdziale III zatytułowanym: *Przegląd badań nad aspiracjami młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży z rodzin ryzyka*, Autorka przybliżyła problem aspiracji młodzieży w różnych kontekstach rodzinnych. Wyodrębnione w tej części pracy aspiracje z podziałem na zawodowe, rodzinne, materialne oraz te dotyczące zainteresowań i sposobów spędzania czasu wolnego, stały się niejako fundamentem dla części metodologicznej (konstrukcja narzędzia badawczego). Tak więc rozważania te są merytorycznie ważne, chociaż dostrzega się, iż pewna swoboda/dowolność zaaplikowana przez Autorkę w doborze rodzaju dysfunkcjonalności i patologii w rodzinie, nie ułatwia czytelnikowi zbudowania sobie solidnych podstaw teoretycznych dotyczących zagadnienia aspiracji młodzieży pochodzącej z rodzin ryzyka. Brak również sporządzonych konkluzji do poszczególnych rozdziałów teoretycznych z pewnością pozbawił autorkę możliwości pewnej retrospekcji, syntetycznego spojrzenia i wyciągnięcia wniosków na bazie wcześniej poczynionych rozważań.

Pomimo wielu niedociągnięć, trzy pierwsze rozdziały teoretyczne rozprawy stanowią dobre wprowadzenie naukowe do opracowania i sformułowania późniejszych założeń metodologicznych badań własnych. Autorka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu.

2. Założenia metodologiczne badań

Kolejny rozdział, czwarty zatytułowany: *Założenia metodologiczne badań*, posiada strukturę typową dla badań pedagogicznych. Został on opracowany w oparciu o polskich klasyków zgłębiających problemy metodologiczne badań w pedagogice (M. Łobocki, T. Pilch). W siedmiu punktach tego rozdziału Autorka porusza następujące kwestie: uzasadnia wybór tematu, określa typ, przedmiot i cel badań, przedstawia problemy i hipotezy badawcze, przytacza zmienne i wskaźniki, określa metody, techniki i narzędzia badawcze, charakteryzuje badaną grupę i na końcu omawia zakres, organizację i przebieg badań.

Odnotowuje się brak w części metodologicznej jasno sprecyzowanego przedmiotu badań. Zapowiedziany punkcie 2 (str. 73) przedmiot badań nie znajduje swojego rozwinięcia w treści tegoż punktu. W punkcie 5 części metodologicznej autorka przybliżyła czytelnikowi metodę, narzędzie i techniki zastosowane w omawianej rozprawie. Brak jest jednak dookreślenia narzędzi badawczych zastosowanych przy wyborze metod jakościowych. Autorka umiejscowiła swoje badania w paradygmacie pozytywistycznym, podejmując się w konsekwencji badań ilościowych. Sondaż diagnostyczny wchodzący w skład badań ilościowych oraz metoda indywidualnych przypadków zaaplikowana w rozprawie sprawia, że recenzowana praca posiada również nachylenie jakościowe. Autorka w założeniach metodologicznych wskazała również na triangulację metod badawczych, które pozwoliły na wzbogacenie poznania obrazu badań. Utylitarny cel badań przyjęty w omawianej pracy wydaje się potwierdzać celowość zastosowanych metod i technik badawczych (wywiad, analiza dokumentów).

Autorka w części metodologicznej dobrze sprecyzowała cel teoretyczno-poznawczy. W tej samej części również sformułowała trzy problemy główne oraz 10 problemów szczegółowych w oparciu o wcześniej omawianą klasyfikację rodzajów aspiracji Andrzeja Janowskiego. Moim zdaniem brak jest jednak jednego problemu badawczego głównego, który wskazywałby na zapowiedzianą w temacie pracy zależność. Sformułowane problemy szczegółowe nie drążą w

pełni wcześniej zapowiedzianych zależności, dlatego też kilka z późniejszych hipotez tychże zależności nie uwypukla. Zawarte w wielu hipotezach stwierdzenia uzasadniane wcześniejszymi badaniami, iż oczekiwania rodziców w danej kwestii będą na średnim lub wysokim poziomie nie wydają się być uprawnione chociażby ze względu na fakt, iż wiele tychże badań różnych autorów było przeprowadzanych w odmiennych kontekstach i nie koniecznie w sytuacjach rodzin objętych ryzykiem. Analizując dalej część metodologiczną dostrzegamy, że w problemach głównych wybrzmiewa ta zależność kształtowania się aspiracji życiowych dzieci i oczekiwań rodziców (patrz szczególnie problem nr 3). W części metodologicznej autorka zawarła opracowany układ zmiennych i wskaźników. W tej części również dostrzegam brak jasnych informacji jaka jest próbka badawcza młodzieży i rodziców biorących udział w badaniach ankietowych (str. 83). Niejasny również pozostaje dobór przedziału wiekowego badanej młodzieży (str. 83), w stosunku do przedstawionych podziałów w literaturze przedmiotu (str. 28 i nast.).

3. Wyniki badań własnych - rozdział V pt. *Aspiracje życiowe młodzieży w rodzinach ryzyka a oczekiwania rodziców.*

Cenić należy duży wysiłek doktorantki polegający nie tylko na dostatecznym przygotowaniu narzędzi badawczych, ale także na skrupulatnym zaprezentowaniu wyników badań własnych. Na uwagę zasługuje autorskie opracowanie kwestionariuszy ankiet dla młodzieży i dla rodziców, a także autorskie opracowanie planu zagadnień do wywiadu z rodzicami. Należy jednak zauważyć, że samo sformułowanie rozdziału V jest słabo doprecyzowane w odniesieniu do tematu pracy doktorskiej.

Prezentowane wyniki badań są bardzo szczegółowe, robione w oparciu o wcześniej przygotowane ankiety. Lektura tychże wyników badań może jednak z czasem stać trochę uciążliwa, gdyż autorka nie wyodrębniła bloków tematycznych, które sprawiłyby, że prezentowane treści stałyby się bardziej przejrzyste.

Problem badawczy główny nr 3 (str. 74) sugeruje, że w badaniach empirycznych nacisk będzie położony na badanie zależności statystycznej pomiędzy oczekiwaniami rodziców a aspiracjami dzieci. W wynikach badań prezentowanych w rozdziale V (str. 180 i nast.) istotnie odnajdujemy stosowne wyliczenia statystyczne uwzględniające przede wszystkim wyliczenia chi-kwadrat, wartości p. i test Fishera.

Dość często zdarza się, że przytoczone wyniki badań odnoszące się do tego samego zagadnienia, zostają przedstawione zarówno na wykresie słupkowym jak też i w postaci tabeli. Wydaje się zbytecznym jednak, aby te same wyniki przedstawiać w dwóch formach (np. str. 100-101). Przy opisie wykresów wskazane byłoby, aby dla lepszej czytelności i interpretacji tychże wykresów dodawać informację dotyczącą zakresu możliwości udzielenia odpowiedzi. Z pewnością również zróżnicowana kolorystyka wykresów ułatwiałaby lekturę i interpretację wyników badań.

Jeśli chodzi o badania jakościowe to wzięło w nich udział 7 rodzin. Wywiady swobodne, niestandardyzowane były zogniskowane wokół aspiracji życiowych dzieci i oczekiwań ich rodziców. Zabrakło moim zdaniem wzmianki na temat kryterium doboru próbki. Uciążliwe również w kwestiach metodologicznych jest szukanie kompletnej informacji dotyczących danej metody, próbki itp. (czytelnik nie znajdując wyczerpujących danych w części metodologicznej, musi zaczerpnąć wiedzę na temat np. przyjętych w rozprawie badań jakościowych, posługując się informacjami zamieszczonymi w różnych częściach pracy. I tak na przykład na temat rodzaju wywiadu dowiadujemy się dopiero przy omawianiu wyników badań (patrz str. 199).

W dalszej części dysertacji Autorka dokonała sprawdzenia przyjętych hipotez (str. 226-232). Należy odnotować, że źródłem hipotez w omawianej pracy nie była teoria, ale bardziej doświadczenie badaczy i wcześniejsze wyniki badań empirycznych różnych badaczy, które stały się punktem odniesienia w procesie tworzenia nowych hipotez na potrzeby rozprawy doktorskiej. Moim zdaniem dyskusyjna jest zasadność konstruowania hipotezy na bazie wyników badań, które zostały przeprowadzone w różnych kontekstach, przy użyciu różnych

próbek badawczych, które niekoniecznie są zbliżone do tych użytych w pracy. Chciałbym również odnotować, że niektóre tylko hipotezy zostały sformułowane zgodnie z modelem hipotezy pedagogicznej zaproponowanej przez J. Gniteckiego, który twierdzi, że hipoteza winna opisywać związek między działaniami a ich skutkami (hipotezy zależnościowe).¹

Podsumowania i wnioski (str. 233-238) sformułowane przez doktorantkę nie w pełni posiadają uogólnienia i wnioski końcowe adekwatne do przyjętego przedmiotu i celów przeprowadzonych badań empirycznych. Doktorantka formułuje konkretne propozycje dotyczące pomocy rodzinom dysfunkcyjnym. Dostrzega również (bardziej na podstawie literatury przytoczonej we wnioskach niż na podstawie wyników badań), potrzebę superwizji, która może być szansą na konstruktywne zmiany w pracy kuratorów sądowych (patrz zamierzenia poczynione we Wstępie do pracy str. 5). We wnioskach Autorka niestety nie pokusiła się o słowa krytyki (trudności, niedostatki) w stosunku do przeprowadzonych badań. Wskazane również byłoby, aby na końcu tego typu dysertacji zamieścić propozycję nowych badań (jaką metodą, jaki nowy problem badawczy można by zaproponować w oparciu o przeprowadzone badania własne).

4. Uwagi w kwestii formalnej

W kwestii języka należy stwierdzić, że wypowiedzi są poprawne. Zdarzają się czasem pewne niefortunne sformułowania, brak przecinków i mankamenty stylu, oraz błędy w końcówkach wyrazów. Przypisy sporządzone zgodnie z zasadami metodologicznymi.

Zamieszczona bibliografia (s. 243-248), co prawda nie jest zbyt obszerna, ale w jej wykazie znajdują się autorzy i publikacje, które pozwoliły w sposób dobry zgłębić przez doktorantkę obrane zagadnienie.

¹ J. Gnitecki, *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*, tom II. *Tworzenie wiedzy o edukacji w naukach pedagogicznych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007, s. 326-327.

5. Uwagi końcowe

Zaprezentowana rozprawa w zakresie aspiracji życiowych młodzieży pochodzącej z rodzin ryzyka, w dostateczny sposób eksponuje podstawową i kluczową rolę rodziny w pracy z młodzieżą trudną. Autorka bardzo zasadnie, właśnie od tej kwestii, rozpoczyna swoje poszukiwania, wpisując swoje analizy w tło tendencji życia współczesnych rodzin i obecności w nich młodych ludzi, jako posiadających potencjał nie do końca jeszcze odczytany i wymagający, tym bardziej, pełnego zaangażowania rodziny i instytucji pomocowych (kurator sądowy).

Rozprawa wpisuje się w konteksty współczesnych dyskusji zwłaszcza nad rolą rodziny w myśli pedagogicznej w ogóle, w tym w zakresy oddziaływań resocjalizacyjnych. W recenzowanej rozprawie, Autorka uzupełnia lukę w wiedzy teoretycznej i w badaniach, gdyż podejmuje próbę zbadania problemu aspiracji życiowych w rodzinach objętych kuratelą sądową. Jest to rozprawa, która stara się również wskazać na takie rozwiązania w pracy kuratorów sądowych, które usprawniają pracę wychowawczą/resocjalizacyjną młodych ludzi.

Myślę, że rozprawa doktorska pani mgr Justyny Chwalińskiej dostatecznie wpisuje się w aktualne potrzeby i intencje współczesnych poszukiwań z zakresu pracy resocjalizacyjnej z młodzieżą trudną. Co ważniejsze, daje propozycje oddziaływań i niesienia pomocy samym nieletnim wychowawczo zaniedbanym, pochodzącym z rodzin dysfunkcyjnych.

Sama rozprawa choć merytorycznie jest poprawna to jednak zdaniem recenzenta w wielu miejscach świadczy o pewnej ostrożności Autorki do ujawniania swojego stanowiska czy też dokonywania oceny proponowanych treści. Pomimo zauważonych braków wyszczególnionych w tej recenzji, warto docenić wysiłki Autorki, które zmierzały do zrealizowania zadań związanych z przyjętym tematem rozprawy. Mgr Justyna Chwalińska wykazała się umiejętnością autonomicznego podejścia w podtrzymaniu swoich tez, dlatego też popieram wnioski o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów procedury związanej z uzyskaniem stopnia doktora w dyscyplinie pedagogika.

Stosownie do wymogów Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym, które zostały określone w art. 13 ust. 1, prezentowana rozprawa doktorska mgr Justyny Chwalińskiej pt. *Aspiracje życiowe młodzieży z rodzin ryzyka w nadzorze kuratora a oczekiwania rodziców*, stanowi nowatorską próbę rozwiązania zaproponowanego problemu naukowego. Autorka dowiodła, że pomimo wyeksponowanych wcześniej przez recenzenta trudności, posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia dyskursu naukowego w oparciu o literaturę przedmiotu i badania empiryczne.

X B S L i h e s h